Ilona BĂDESCU
(Universitatea din Craiova)

Cuvinte din fondul latin în graiurile oltenești

Abstract: (**Words from the Latin that are found into the Oltenian area**) Our study aims to analyze several terms inherited from Latin, existing in the vernaculars from the Oltenia area. The conservative character of these dialects from Oltenia, a strongly Romanized zone, is also emphasized by common Latin elements found in this area. Some of these regionalisms belong to Oltenia, while others are also known in the dialectal neighboring areas (Muntenia, Banat and Transilvania) with the same meaning or with different meanings.

Keywords: vocabulary, inherited, Latin, regional, Oltenia / Oltenian

Rezumat: Comunicarea noastră își propune să analizeze câțiva termeni moșteniți din latină, prezenți în graiurile din aria oltenească. Caracterul conservator al graiurilor din Oltenia, o zonă puternic romanizată, este reliefat și de elementele latinești uzuale în perimetrul acestora. Unele dintre aceste regionalisme sunt proprii Olteniei, în vreme ce altele sunt cunoscute și în ariile dialectale vecine (Muntenia, Banat și Transilvania), fie cu același sens, fie cu sensuri diferite.

Cuvinte-cheie: lexic, moștenit, fondul latin, regional, Oltenia/oltenesc

Cercetările efectuate asupra vocabularului românesc au demonstrat că la nivelul graiurilor s-au păstrat numeroase cuvinte de origine latină care, în timp, au dispărut din limba comună.

Materialul lexical cuprins în *NALR-Olt*., dar și în textele și glosarele dialectale oltenești demonstrează prezența în aria oltenească a numeroase elemente moștenite din fondul latin aparținând diferitelor domenii de activitate, fapt explicabil de altfel prin puternica romanizare a provinciei. Între aceste elemente există termeni considerați pierduți în trecerea de la latină la română, termeni care își păstrează semantismul cu care sunt atestați în primele noastre texte din secolul al XVI-lea, termeni învechiți, dar care au suferit unele evoluții semantice (Mărgărit 2009). Unii dintre acești termeni sunt proprii Olteniei, în vreme ce alții fac arie comună cu graiuri din Banat și Transilvania.

În studiul de față ne propunem să prezentăm semantismul câtorva termeni moșteniți care circulă încă în zone mai extinse sau mai restrânse din aria oltenească.

Bată

Termenul *bată* (pl. *bete*), care continuă lat. *vĭtta* „cingătoare, centură, cordeluță, bentiță, panglică” (< lat. *vieo*, *-ere*, *-etum* „lier, courber, tresser” (DEL, s.v.; CDDE, s.v., DER, s.v., DLR, s.v.), circulă în graiurile oltenești cu mai multe sensuri.

BDD-A26636 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:53 UTC)

Pe harta 290 din NALR-Olt., *bată*, mai ales în forma de plural *bete*, a constituit unul dintre răspunsurile la întrebarea „Cum îi zici la acela de lână cu care se încing unii oameni ca să le fie cald la şale?”,alături de *brâu*, *brăciri*, *cicic* sau *mocadin*, în punctele: 917, 918, 931, 960, 961, 966, 967, 968, 969, 970, 973, 975, 976, 977, 978, 980, 981, 982, 985, 987, 993, 994, 995, 998. În anumite puncte sunt înregistrate şi unele precizări suplimentare, menite să diferenţieze termenii, în funcţie de culoare, textură, formă, ornamente:

- *betele* reprezintă un „brâu mai îngust pentru femei” (pct. 917);
- „le mai spunem şi *bete* care sunt colorate” (pct. 931);
- *brăciri* „lungi şi înguste”, *bete* „mai subţiri” (pct. 960);
- „*betele* sunt înguste” (pct. 968, 970, 979, 981, 982, 985, 987, 993);
- „*betele* sunt înguste de trei degete, *cicicul* e roşu şi lat; *brâu* negru nu se face” (pct. 972);
- *bete* „încingătoare îngustă”, *cicicul* este „brâu roşu” (pct. 973);
- *cicicul* „are cataramă şi te cuprinzi o singură dată”, *brâul* este „lung şi lat”, iar *betele* sunt „mai înguste şi mai lungi” (pct. 975);
- *cicicul* „era roşu şi lat”, *betele* „înguste şi în mai multe culori” (pct. 976);
- *mocadinul* „brâu roşu, la un capăt ţesut cu flori” (pct. 994);
- *cicicul* „roşu şi înflorat”, *betele* „înguste”, *cicicul* era „lucrat mai subţire, mai delicat; purtau turcii”, *betele* „înguste şi lungi” (pct. 996);
- *cicicul* „alb şi cu ciucuri”, *brâul* „roşu şi fără ciucuri”, iar *betele* „înguste” (pct. 998).

Cu sensul de „panglică la pălărie”, termenul *bată* formează o microarie în extremitatea de sud-vest a Olteniei, conform NALR-Olt., h. 283, pct. 967, 973, 974, 975, 976.

Termenul mai este înregistrat şi cu sensurile de „partea de sus şi îndoită a fustei” (DGO, s.v.), dar şi „tiv, tivitură”, acesta din urmă consemnat pentru zona Gorj (DGDS, s.v.).

Un alt sens al lui *bată* înregistrat în DGO este şi acela de „fâşie îngustă dintr-o ţesătură veche, folosită la confecţionarea de preşuri”, explicaţie susţinută de sintagma *preş de bete* „preş ţesut în război din fâşii de zdrenţe”.

Termenul este consemnat şi cu derivatul *a îmbeti* „a împături (un cearceaf sau o faţă de masă)” (localit. Strehaia, jud. Mehedinţi, localit. Peştişani, jud. Gorj) (Teaha 2008, 69).

Căpistere

Românescul *căpistere* < lat *capistērium* „instrument pour trier les grains, auget” (DEL, s.v.; CDDE, s.v.) desemnează o „albie mai mică de lemn în care se frământă şi se dospeşte pâinea si mălaiul” (DGO, s.v., DGDS, s.v.; cf. DLR, s.v.):

Din făina de grâu facem pâine.Luăm în ***căpistere****, aşa-i zicem noi, o troacă, şi îi zicem* ***căpistere****, pe care o avem numai pentru aşa ceva....* (TDO, 44, p. 911, Bujoreni – sat Olteni, fostul raion Râmnicu-Vâlcea).

BDD-A26636 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:53 UTC)

Aria de răspândire este relativ extinsă, după cum rezultă din NALR-Olt., h. 263, pct.925, 926, 927, 928, 931, 932, 934, 965, 967, 971, 972, 973, 975, 976, 978, 979, 980, 981, 983, 984, 986, 987, 988, 989, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998; și cu variantele: *căpestere*, pct. 910, 918, 919, 921, 922, 923, 924, 929, 930, 952, 956, 960, 961, 969, *căpisterie*, pct. 982, 985 (cf. DGO, s.v., DGDS, s.v.; cf. DLR, s.v.). Conform datelor înregistrate, termenul *căpistere* este concurat de *postavă*, *copaie*, *cofă*, în unele puncte, răspunsul la întrebare indică folosiri paralele: *postavă*, *căpestere* (pct. 952, 960, 965, 967, 971, 973, 974, 975, 976, 978, 984, 988, 994); *căpisterie*, *copaie* (pct. 982, 985). În două dintre punctele anchetate, unde ca răspuns s-au dat *căpistere* și *postavă*, se face și precizarea că postava este „mai mica" (pct. 960), iar căpisterea „mai mare" (pct. 967).

Un alt sens cu care termenul este folosit într-o arie destul de restrânsă este acela de „vas în care se scurge vinul", conform NALR-Olt., h. 681, pct. 982, 987. De asemenea, NALR-Olt., pl. 131, pct. 908 înregistrează termenul *căpestere* ca unul dintre răspunsurile la întrebarea „Cum îi ziceți la aceea în care cade făina din piscoaie?".

Uzul intens al termenului este susținut și de ocurența cu nuanțe stilistice din câteva expresii încă în circulație: *alb în căpistere* „provizii (câștigate prin muncă), merinde", *din capul căpisterii* „de unde ai, oricât de puțin ai avea", a vedea albul în căpistere „a ajunge la o stare material mai bună", *a-și vedea albul în căpistere* „a-și atinge interesul", a ajunge la fundul căpisterii „a sărăci", *a-i vărsa cuiva lapte în căpistere*„a ajuta pe cineva să prospere", *a da cuiva de pe fundul căpisteriei* „ a da din ultimele rezerve alimentare" (DGO, s.v.,LR2; DLR, s.v.).

Cura

Moștenit din latină, în termenul dialectal românesc s-au contopit două verbe: *colare* „a curăți, a strecura, a limpezi" și *curare* care, pe lângă sensul de „a îngriji", îl avea și pe cel de „a curăți (prin îngrijire, spălare etc.)" (CDDE, s.v., DER, s.v., DLR, s.v.): „Le sens de « curer, nettoyer » que le verbe a pris dans certaines langues ou parles romans provident sans doute de l'expressions *cūrāre corpus*" (DEL, s.v.).

Un prim sens cu care termenul este folosit în unele arii oltenești se referă la acțiunea de „a desface frunzele de pe știuleții porumbului":

[Porumbul], după ce l-am rupt din covrag, îl punem în car, îl aducem acasă și facem clacă. Seara se fac clăci la noi și-l ***curăm*** *mai mulți oameni împreună.* (TDO, 57, p. 914, Oteșani, fostul raion Horezu).

[Porumbul] îl culegeam cu totul, drugile. Nu-l mai desfăceam, nu-i culegeam din covrag. I-aduceam acasă, îi ***curam*** *și puneam în pătule.* (TDO, 381, p. 987, Castranova, fostul raion Caracal.)

[Porumbul] îl culegem cu foi cu tot. ... La două, trei seri ne strângem mai mulți oameni și-l ***curățim*** *de foi. După ce-l* ***curățim*** *de foi, îl băgăm la pătule.* (TDO, 47, p. 912, Săcelu – sat Magherești, fostul raion Gilort.)

BDD-A26636 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:53 UTC)

[Ieri] am fost la ***curatul*** *de porumbi şi* ***am curat****.* ***Am curat*** *de dimineaţa până seara.* (TDO, 382, p. 987, Castranova, fostul raion Caracal.)

Cu acest sens este înregistrat de NALR-Olt., h. 436, cu diferite forme paradigmatice: *cur* (pct. 981), *cur porumbu de foi* (pct. 903, 969, 973, 978), *cur de foi* (pct. 924, 929, 931, 970), *am curat de foi* (pct. 915), *cur de frunză* (pct. 977), *curăm de foi* (pct. 980), *cur porumbi* (pct. 912, 913, 976, 989, 990), *cur la porumbi* (pct. 972), *hai la curat de porumbi* (pct. 913).

Un alt sens frecvent întâlnit este acela de „a curăți boabele de pe ştiuleții porumbului”:

Dacă nu era îndeajuns de uscat, ***se curau*** *boabele după ştiulete şi se puneau puţin la soare*. (TDO, 52, p. 913, Bumbeşti-Piţic, sat. Poenari, fostul raion Gilort)

Am curat *boabe de găini* (TDO, 57, p. 914, Oteşani, fostul raion Horezu).

Din pătul, când avem nevoie ***curăm****, îl luăm în sac sau în car sau în spinare şi ne ducem la moară*. (TDO, 47, p. 912, Săcelu – sat Maghereşti, fostul raion Gilort.)

Cu acest sens este consemnat şi de NALR-Olt., h. 437, cu diferite forme paradigmatice, majoritatea în contexte dezambiguizante: *cur* (pct. 968, 969, 976, 994), *curăm* (pct. 960), *cura* (imperf. 3) (pct. 958), *cur porumbi* (pct.919, 967, 972, 980, 983, 989), *cur (de) boabe* (pct. 903, 916, 922, 923, 924, 933 929, 931, 964, 968, 970, 977, 981, 984), *cur porumb de boabe* (pct. 912, 913, 978), *am curat de boabe* (pct. 915), *curăm boabele de pe cocean* (pct. 971).

Glosarele înregistrează şi un derivat al acestui termen, *curătoare*, cu varianta *curător*, care desemnează „o unealtă din fier cu care se desfac boabele de porumb de pe ştiuleți ” (GDO, s.v., LR), concurat de *curățătoare*:

… ***curătorile*** *ălea care se cură cu mâna, un fel de maşină. Noi îi zicem* ***curătoare, maşină de curat*** *porumb*. (TDO, 52, p. 913, Bumbeşti-Piţic, sat. Poenari, fostul raion Gilort.)

Dacă au ***maşină de curat*** *porumb, bine, dacă nu, au* ***curătoare*** *din aia făcută de ţigani şi* ***cură*** *cu ea porumbul*. (TDO, 97, p. 924, Slăvuţa, fostul raion Filiaşi.)

Boabele le curăţam cu ***curătoarea****. Aveam* ***curători*** *de mână*. (TDO, 311, p. 970, Beloţu, fostul raion Craiova).

NALR Olt., h. 472 îl înregistrează pe *a cura* ca răspuns la întrebarea „Ce zici că faci cu păstaia ?”, pct. 919, 924, 933, 969, 971, 984.

Termenul este folosit de asemenea şi cu sensurile:„a curăți legume sau fructe de coajă”:*…, am făcut focul în maşină, am pus legume la foc,…,* ***am curat*** *cartofi…* (TDO, 57, p. 914, Oteşani, fostul raion Horezu); „a curăți copacii de uscături”: *He, de-aici să vii, tai,* ***curi*** *pe ăsta că-i mare, pe ăla, pe ăla, faci şi tu două cară de lemne. / Domnule Traian, ai nişte salcâmi… îmi dai de-acolo* ***să cur*** *doi-trei salcâmi*. (TDO, 250, p. 958, Isvorălu, fostul raion Turnu-Severin) sau „a curăți un loc de copaci, a tăia o pădure, a defrişa” (DGO, s.v., NALR-Olt, h. 516, pct. 969). De asemenea, în DGO,

BDD-A26636 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:53 UTC)

s.v. este înregistrat și derivatul *curătură* cu sensurile: „loc defrișat de pădure pentru a face terenuri arabile” și „deal sau povârniș acoperit cu vii”.

În NALR-Olt., pl. 65, termenul este notat ca unul dintre răspunsurile la întrebarea: „Ce zici că-i faci unui purcel când nu vrei să-l lași să fie vier ?” (pct. 924).

Im

Continuând lat. *limus*, termenul este cunoscut în graiurile oltenești atât cu sensul etimologic „noroi” (DLR, s.v., MDA, s.v.), dar și cu sensul „murdărie corporală și de rufe, jeg” (DGO, s.v.,DGDS, s.v.).

O mare arie de răspândire prezintă și adjectivele *imos*, *imoasă*, explicate fie din lat. *limosus*, fie ca derivate din *im* + suf. *-os* (cf. CDDE, s.v., DER, s.v., DLR, s.v., MDAs.v.).

Cu sensul „care nu s-a spălat de mult, plin de murdărie”, cu referire la persoane, *imos* este înregistrat în NALR-Olt., h. 228, pct. 904, 914, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 942, 944, 945, 947, 948, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 968, 974, 976, ca a doua variantă de răspuns, alături de *murdar*, iar în pct. 950 ca prima variantă de răspuns.

Ca răspuns la întrebarea „Dar o rufă care nu mai e curată ?”, NALR-Olt., h. 229 înregistrează adjectivul *imoasă* fie ca unic răspuns (pct. 905, 917, 936, 944, 950, 954), fie, alături de *murdară*, ca primă variantă de răspuns (pct. 940, 974) sau ca a doua variantă (pct. 904, 910, 915, 917, 918, 923, 935, 937, 938, 942, 945, 947, 948, 958, 959, 960, 962, 963, 964, 965, 968, 969, 976, 978, 980). Pentru punctul 917 s-a notat și precizarea făcută de subiectul anchetat: „imosu cu murdaru îi totuna”.

Numărul mare de atestări ca a doua variantă de răspuns, dar și comentariul „imoasă îi spunea pe vremuri” (pct. 918) ne oferă o imagine clară a destinului acestui termen.

Forma de feminin a adjectivului se întâlnește și ca toponim *Imoasa*, sat în comuna Corcova în județul Mehedinți, de la care s-a format termenul *imoșan* „locuitor din Imoasa” (DGDS, s.v., Mărgărit 2009, 122).

Materialele dialectale înregistrează și alți termeni din familia lexicală a lui *im*: *ima*, „a se murdări”, *imală* „necurățenie, murdărie corporală și de rufe”, *imoșa*, *imoși* „a se murdări”, *imoșat*, *imoșit* „murdar, jegos”, *imoșală*, *imoșeală* „murdărie pe rufe și pe corp; jeg”.

Formele verbale *imoșa*, *imoși*, cu privire la rufe,le-am întâlnit și cu sensurile „a spăla prost, de mântuială”;„a nu mai ieși murdăria la spălat”, iar adjectivele *imoșat*, *imoșit* desemnând și „prost spălate; izinite; purtate mult timp, așa încât nu se mai pot spăla bine”.

La capătul acestui demers se poate spune că viitorul acestor cuvinte este unul incert: e posibil ca unele să dispară în urma presiunii exercitate de către limba literară asupra graiurilor, ajungând la stadiul „cum ziceau bătrânii”, „cum se spunea pe vremuri” sau, din motive extralingvistice (factori economici și sociali), o dată cu

BDD-A26636 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:53 UTC)

dispariția obiectelor sau a acțiunilor pe care le denumesc. Alți termeni însă vor reuși să supraviețuiască datorită unor modificări sau adaptări semantice.

Elemente moștenite din fondul latin, alături de alte particularități, oferă graiurilor oltenești o anumită individualitate în cadrul ariei muntenești căreia îi sunt subordonate și care o grupează cu ariile lexicale conservatoare din vestul teritoriului dacoromân.

Referințe bibliografice

Academia Română / Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti". 2010. *Dicționarul limbii române*, vol. I, *A-B*; vol. II, *C* ; vol. VI, F-I/Î. Bucureşti: Editura Academiei Române (DLR).

Academia Română / Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti. 2002-2003. *Micul dicționar academic*. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic (MDA).

Academia Română / Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale. 1967. *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe. Bucureşti: Editura Academiei (GO).

Academia Română / Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale. 1967. *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe. Bucureşti: Editura Academiei (TDO).

Academia Română / Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale. 1967, 1970, 1974, 1980. *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I-III, întocmit sub conducerea lui B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, vol. IV, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu. București: Editura Academiei (NALR-Olt.).

Bărbuț, Dorina. 1990. *Dicționar de grai oltenesc*. Craiova: Asociația Independentă Literară, Artistică, Culturală și Editorială „MILENIUL III" (DGO).

Bulgăr, Gh. (ed.). 1960. *Lexic regional*. Bucureşti: Editura Academiei Române (LR).

Candrea, I.A., Densusianu, Ov. 2003. *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine: A-PUTEA*, îngrij. ed. pref. Gr. Brâncuș. București: Paralela 45 (CDDE).

Ciorănescu, Alexandru. 2002. *Dicționarul etimological limbii române*. București: Editura SAECULUM I.O. (DER).

Ernout, A., Meillet, A. 1959. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, quatrième édition, revue, corrigée et augmentée d' un index. Paris: Librairie C. Klincksieck.

Ionică, Ion, Marin, Maria, Marinescu, Anca, Mărgărit, Iulia, Teaha, Teofil, coordonator: Maria Marin. 2009, 2010, 2011. *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I, *Literele A-C* ; vol. II, *Literele D-O* ; 2010; vol. III, *Literele P-Z* ; 2011. Bucureşti: Editura Academiei (DGDS).

Mareș, Lucreția (coord.). 1967. *Lexic regional 2*. Bucureşti: Editura Academiei Române (LR2).

Mărgărit, Iulia. 2009. *Vocabularul graiurilor muntenești actuale*. București: Editura Academiei Române.

Teaha, Teofil, 1970-1971. *Aires lexicales conservatrices en Olténie*, în „Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică", vol. 2, p. 317-322.

Teaha, Teofil. 2010. *Din lexicul latin moștenit în graiurile românești actuale* (IV), în „Fonetică și dialectologie", XXVII, București, p. 67-110.

BDD-A26636 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:53 UTC)